

**MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAĞI BALALARDIŇ MUZİKALIQ-PSIXOLOGIYALIQ
RAWAJLANIW ÓZGESHELIKLERI**

Ulkpanova Aynur Kadirjaqsievna – *assistent oqıtwshı*

aynurulikpanova@gmail.com

Omarova Anar – *oqıtwshı*

anaromarova@gmail.com

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

**ОСОБЕННОСТИ МУЗЫКАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Улыкпанова Айну́р Кадиржа́ксыевна – *ассистент-преподаватель*

Омарова Ана́р – *преподаватель*

Нукусского государственного педагогического института имени Ажинияз

**FEATURES OF THE MUSICAL AND PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF
PRESCHOOL CHILDREN**

Ulkpanova Aynur Kadirzhaksievna – *Assistant Lecturer*

Omarova Anar – *Lecturer*

Ajiniyaz Nukus State Pedagogical Institute

Tayanış sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, psixologiyalıq ózgeshelikler, muzıka rawajlanıwı, fonematikalıq esitiw, muzıkalıq-ritmik háreketler, vokal kónlikpeleri, muzıka tınlaw, improvizatsiya, muzıka sabaqlarınıń dawamlılıǵı, estetikalıq tárbiya.

Rezyume. Bul maqalada balalardıń jas ózgesheliklerine baylanışlı psixofiziologiyalıq rawajlanıw basqışları, balalar baqshasında muzıka sabaqların durıs shólkemlestiriw, sonday-aq mektepke shekemgi jastaǵı balalargá (3–7 jas) olardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda muzıkalıq tárbiya beriw máseleleri ilimiy hám sistemalı túrde úyrenilgen.

Ключевые слова: дошкольное образование, психологические особенности, музыкальное развитие, фонематический слух, музыкально-ритмические движения, вокальные навыки, прослушивание музыки, импровизация, продолжительность уроков музыки, эстетическое воспитание.

Резюме. В данной статье научно и систематически рассмотрены этапы психофизиологического развития, связанные с возрастными особенностями детей и правильной организацией уроков музыки в детском саду, а также музыкальное воспитание дошкольников (3-7 лет) в зависимости от их возрастных особенностей.

Keywords: preschool education, psychological characteristics, musical development, phonemic hearing, musical-rhythmic movements, vocal skills, listening to music, improvisation, duration of music lessons, aesthetic education.

Summary. This article scientifically and systematically examines the stages of psycho-physiological development related to children's age characteristics and the correct organization of music lessons in kindergarten, as well as the musical education of preschoolers (3-7 years old) depending on their age characteristics.

KIRISIW. Muzıka tárbiyası-mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balanıń kámil insan bolıp qalıplesiwi, balanıń dúnayqarası hám dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwdaǵı tiykarǵı pedagogikalıq processlerdiń biri esaplanadı. Bala muzıkanı dıqqat penen tınlaganda, namanıń qayǵılı, muńlı yamasa kewilli, quwanışlı ekenligin ishki sezimi, kewli menen sezedi. Bul balalarda emocional empatıyanı (sezimtallıqtı) rawajlandıradı. Dáslepki jas dáwirinen (3 jas) baslap mektepke tayarlıq basqışına (7 jas) deyingi aralıqta balanıń psixo-fiziologiyalıq, kognitiv hám sensor-

motorikalıq rawajlanıw ózgesheliklerin inabatqa alıw, muzıkalıq tálim dástúrin durıs jolǵa qoyıwdı talap etedi. Usı maqalada 3-7 jas aralıǵındaǵı balalardıń muzıkalıq-psixologiyalıq rawajlanıw basqışları, hár bir jas toparına tán bolǵan wazıypalar, dástúrler, muzıkalıq repertuarlar, muzıka sabaqlarınıń reje tiykarındaǵı dúzilisi hám waqıt shegaraları (15 minuttan 35 minutqa shekem) ilimiy-metodikalıq jaqtan izbe-iz berilgen. Maqalanıń tiykarǵı maqseti-balalardıń muzıkalıq qábileti, sezimtallıǵı, esitiwi, vokal-atqarıwshılıq, saz ásbaplarda shertiw kónlikpeleri hám ritmik-háreketleriniń izbe-iz úyretip barıwdıń

pedagogikalıq mexanizmlerin ashıp beriw bolıp tabıladı.

USÍLLAR. Bul ilimiy maqala temasına tereń maǵlıwmat beriwshi, mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń muzikalıq, psixologiyalıq hám fiziologiyalıq rawajlanıwı boyınsha ilimiy-pedagogikalıq ádebiyatlar, konseptual túsiniqler talıqlanǵan, muzika tárbiyası tek arnawlı iskerlikler (qosıq aytıw, balalar saz ásbabında shertiw) sıpatında emes, al balanıń mental, emocional, kommunikativ hám fizikalıq (mayda motorika) rawajlanıwı menen baylanısı, sonıń menen birge hár bir topar ushın muzıkanı emocional qabıllaw, sensor-motorika, diktsiya hám dıqqat ózgerisleri izbe-iz ashıp berilgen. Hár bir jas toparı ushın muzıka sabaǵınıń dawamlılıǵı hám sabaq strukturası (muzıka tıńlaw, vokal, ritmika, balalar muzıka saz ásbapları, muzikalı-didaktik oyınlar) minutlar kesiminde belgilenip, ámelde misallar menen berilgen.

NÁTIYJELER HÁM TALQILAW

Muzika tárbiyası bala tárbiyasında tiykarǵı orın iyeleydi, sonıń ushında, mektepke shekemgi bilimlendiriw mekemeleri hám ulıwma bilim beriw mekteplerinde ámelge asırıladı. Bul balalarda dóretiwshilik qábiletin qalıplestiriw, rawajlandırıw maqsetinde, olardı muzıka mádeniyatı boyınsha túsiniqke iye bolıw hám muzıka tájiriybelerin, kónlikpelerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan arnawlı shólkemlestirilgen pedagogikalıq process bolıp tabıladı. Sonıń ushında muzıka tárbiyasınıń tiykarǵı wazıypalarına iye: balaǵa muzıkanı tıńlaw, súyiw hám túsiniwdi úyretiw, balada muzıkanı esitiw, yaǵnıy esitiw arqalı muzıkanın tempin, xarakterin ajrata alıw, janrın túsiniwge hám muzıkaǵa háwesin rawajlandırıw, oǵan eń ápiwayı atqarıw sheberliklerin, balalar saz ásbaplarında sherte alıw, qosıq aytıw, muzikalı ritmik háreketlerdi úyretiw arqalı ámelge asırıladı.

Baqsha hasındaǵı balalardıń dóretiwshilik qábiliyetlerin rawajlandırıw, balanıń barlıq individual ózgesheliklerin, jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda shólkemlestirilgen process bolıp, onıń maqseti balanı óz betinshe seslerdi ayırıw, tıńlaw, muzikalıq saz ásbapları tıńlaw arqalı ajrata biliw, siyaqlı baǵdarlawdan ibarat. Muzikalıq tárbiya hám dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıwdıń ilimiy tiykarları balanıń dáslepki jas dáwirinen, yaǵnıy baqsha jasınan baslanadı.

2-3 jash balalardıń muzikalıq rawajlanıwı

Bala ómiriniń 2-3 jas dáwirinde, ádewir jeke tárizde is-háreketlerdi úyrenedi. Jası úlkenlerden, muzıka basshısı hám tárbiyashıdan kórgen hár túrli is-háreketlerdi islewge tırsadı, ózliginshe háreketler islep baslaydı, úlkenler menen balanıń qarım-qatnası soraw-juwap

tárizinde alıp barılıp, sorawlardıń artıp barıwı baqlanadı, iqtıyarlı háreketiń baslanǵısh forması, oyın, kórgizbeli háreketleri hám oylawı ayqın seziledi. Ush jasta balalarǵa esitiw hám kóriw arqalı mólsherlew, shamalaw, bir qatar wazıypalardı orınlawı háreketlerinen belgili, bir neshe buyımlardıń ishinen forması, reńi hám úlkenligine qarap tańlay aladı, ózgesheligin sezedi, biledi; namalardı parıqlay aladı, yaǵnıy tez, jay templerdi, kewilli nama menen muńlı namanı hám qosıq aytıw aladı. Esitiw qábiliyeti, eń dáslep fonematikalıq esitiwi rawajlanadı. Bul jasta balalar óz ana tilindegi barlıq seslerdi qabıl etedi, aytıw aladı, biraq nadurıs aytadı, háriplerdi nadurıs aytadı. 2-3 jastaǵı balalarda muzıkanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwda tómende berilgen, kórsetilgen wazıypalar arqalı ámelge asırılıwı múmkin:

- Balada muzıkaǵa degen qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw, milliy hám klassikalıq muzıkanı tıńlaw, birgelikte qosıq aytıw (xor bolıp), ápiwayı ritmik hám háreketlerdi orınlawǵa baǵdarlaw;

- Shox, kewilli hám muńlı, tınısh namalardı, hár qıylı keypiyattaǵı muzıka shıǵarmaların dıqqat penen tıńlaw, qosıq yamasa nama ne yamasa kim haqqında atqarılıp atırǵanın túsiniw, háreketlerde kórsete alıw hám mazmunına óz sezimlerin bildiriw kónlikpesin qalıplestiriw;

- Muzikalıq hám muzikalıq bolmaǵan seslerdiń bálentligine qarap parıqlay alıw kónlikpesin rawajlandırıw (qońıraw, fortepiano, metallofonniń bálent hám pás dawısı, shawqımlı samal, shappat, gúldirmama, quslar sesleri, poezd taqırılısı h.t.b);

- Balada muzikalıq kórkem dóretiwshiligin rawajlandırıw;

- nama hám qosıqqa qosılıp atqarıwda balalardıń birgelikte aytıp, bir-birin tıńlawın, namaǵa degen sezimin oyatıw.

- úyretilip atırǵan qosıqtaǵı sózlerdi birgelikte (tárbiyashı menen) aytıw kónlikpesin qalıplestiriw.

- balanı jeke qosıq aytıwǵa úyretiw.

- háreketler, ritmik-háreketler arqalı muzıkanın emocionallıǵın hám obrazlardı ritmdi, seze biliwin rawajlandırıw. Balaǵa úlkenler, yaǵnıy tárbiyashı hám muzıka basshısı tárepinen kórsetilgen háreketlerdi este saqlap qalıw hám tákirarlaw qábiletin qalıplestiriwdi dawam ettiriw (shappatlaw, ayaq penen topıldatıw, aylanıw, ritm qaǵıw, balalar muzıka ásbaplarında shertiw hám t.b.);

- Balada muzikalıq háreketlerdi muzıka menen baslaw hám juwmaqlaw kónlikpesin qalıplestiriw; obrazlardı súwretlew (quslar ushıp atır, qoyan sekirip atır, ulken ayıw kiyatır, quslar sayrap atır).

- Balalar menen aylanı boylap aylanıw, tarqalıp oyın háreketlerin islew hám muzıka yamasa qosıqtıń mazmunı ózgeriwine qarap ritmik háreketlerdi almasıra alıw kónlikpesin jetilistiriw, úlken áhmiyetke iye.

3-4 jash balalardıń muzikalıq rawajlanıwı

Bala 3-4 jasta muzıka tájiriybesin iyelew ushın, sesler menen aktiv tájiriybe etip kóriwi lazım, sınap kóriwi ushın sháráyat jaratılıwı kerek. Muzıka seslerin seziw hám muzıkanı yamasa qosıqtı esitkende háreketler islew, yaǵnıy muzıkanı tıńlaǵanda, ápiwayı muzıka shertilip atırǵanda, qosıq ayılǵanda, ápiwayı oyın hám ritmik háreketlerdi orınlaǵanda, balaǵa muzıka janında, onıń xarakterin sezip, ajrata alıwǵa imkaniyat beredi. Bul jastaǵı balalardıń muzikalıq tárbıyasınıń mazmunı, olardı hár túrli muzikalıq iskerliklerge tartıw, muzıkaǵa degen qızıǵıwshılıǵın oyatıw, ápiwayı muzikalıq qábilet hám ayırım atqarıwshılıq kónlikpelerin, yaǵnıy qosıq aytıw, ritmik-háreketler islew, balalar muzikalıq saz ásbaplarında sherte alıw kónlikpelerin rawajlandırıw esaplanadı. Bul dáwirde muzıkanı seziw, muzıka shıǵarmasına óz emociyasın, qızıǵıwshılıǵın bildiriw qalıplese. Áste-aqırın bala muzıka shıǵarmasın tıńlap túsip baslaydı, onıń tásirli bólimlerin, tonlıǵın ajrata baslaydı hám sońınan shıǵarma bólimlerin talıqlap baslaydı.

Bala 3-4 jasqa shekemgi dáwirde, atqarıwshılıq sheberligi tek ǵana endi qalıplese baslaydı. Bul dáwirde balanıń dawıs apparatı hám bulshıq etleri jeterlishe qalıplespen, dawıs shıǵarıw organları tolıq jetilispen boladı. Balanıń dawısı kúshsiz, dem alıw apparatı ázzi boladı. Sonıń ushın repertuar tańlaǵanda balanıń jas ózgesheligine itibar bergende halda shıǵarma tańlaw lazım, qosıq teksti hám muzıkanıń jeńilligi, kewilliligi menen ajralıp turıwı kerek. Balalardıń dıqqatı eriksizligin esapqa alǵan halda bilimlendiriw procesi, muzıka sabaqları, balalardıń qızıǵıwshılıǵı hám sezimlerine tásir etiwı kerek. Muzikalıq proceslerde oyın usıllarınan paydalanılǵanda hám oqıw materiallar mazmunı túsiniwli bolǵanda balalar óz sezimlerin, qızıǵıwshılıǵın kórsetedi. Olardı muzıka álemine tartıwda qızıqlı shınıǵıwlar, muzikalıq didaktik oyınlar, qısqa ayaq oyınlardan paydalanıw usınıs etiledi. Bul dáwirde muzıka shınıǵıwlarında balalar muzıka ásbaplarında shertiwge ayrıqsha áhmiyet berip qalmasın, dóretiwshilik qábiletine qaray balalar ózleri ushın jańa muzıka seslerin jaratadı, túrli muzıka ásbaplarınıń seslerin parıqlay aladı. 3-4 jastaǵı balalarǵa muzıkanı

emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwda tómende berilgen wazıypalar hám shınıǵıwdıń izbe-izligi arqalı ámelge asırıladı:

-balalarda dıqqat penen tıńlaw hám óz emociyasın bildiriw tárbıyalaw;

-balalardıń muzikalı hám muzikalı emes sesler menen, muzıka sesi sıpatların: bálentligi, dawamlılıǵı, temp, tembrin úyreniw ushın tájiriybeler ótkere alıwı ushın sháráyat jaratıp beriw;

-balalarda esitiw qábiletin aktivlestiriw;

-muzikalıq aktiv háreket iskerlik túrlerin muzikalıq ritmikalıq háreketler hám shawqımlı sesli muzıka ásbaplarında shertiw arqalı rawajlandırıw;

-muzıka ásbaplarında shertiwdi úyretiw usıllarında háreketler koordinaciyası hám mayda motorikanı rawajlandırıw.

- úlkenlerge qosılıp aylanı boylap júriw procesinde balalarda vokal hám qosıq aytıw kónlikpelerin qalıplestiriw;

- balalardıń ápiwayı muzikalıq kórkem, muzikalıq obrazları hám ayaq oyınları, háreketlerdi hám improvizatsiyalaw kónlikpesin rawajlandırıw, qollap quwatlaw;

- muzikalıq shınıǵıwlarında jámaátlik hám jeke tártiptegi bilimlendiriw metodlarınan, muzikalı didaktik oyınlardan paydalanılardı, hár bir balanıń imkaniyatı hám qábiletlerin, ózgesheliklerin esapqa alǵan halda jeke hám jámaátlik kózqarastan ámelge asırılardı.

Kishi topar ushın hárbir muzıka sabaǵınıń dawamlılıǵı 15-20 minuttan ibarat yaǵnıy:

- Muzıka tıńlaw 2 minut;
- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar 4 minut;
- Muzikalı-ritmik háreketler – 5 minut
- Balalar muzıka ásbapları menen tanıtırıw hám olarǵa qosılıp birge shertiw, ritm qaǵıw, 5 minuttı quraydı;
- Muzikalı didaktik oyınlar 4 minut;

4-5 jash balalardıń muzikalıq rawajlanıwı.

Orta toparda bala iyelegen muzıka tájiriybesi hám jeke atqarıw sheberligi sebepli ayaq oyın, qosıq aytıw, balalar muzıka ásbaplarında shertiw barısında aktiv qatnasıwshıǵa aylanadı. Muzıka sesiniń ózgesheliklerin seziw arqalı ańlaw hám muzıka shıǵarmalarınń ritmikalıq tiykarın túsiniw, balaǵa muzıka obrazlarınıń, muzıka xarakterin seziw, onı atqarıwshı qurallardan durıs paydalanıw imkaniyatın beredi. Balada muzıka xakteri hám keypiyatın túsiniw onı óz betinshe, jeke aytıwǵa

háreket etiwge baǵdarlaydı. Muzikalıq shıǵarmalardı tıńlaǵanda obrazlıq pikirlew rawajlana baslaydı. Bala jeke berilgen tema boyınsha qısqa ertek hám gúrrińler oylap taba aladı. Dıqqat-itibar keńeyip, dóretiwshilik qábileti rawajlanıp baradı. Bala bolıp atırǵan processte 20 minut dawamında shuǵıllanıwı múmkin. Ol yadında bir neshe quramalı bolmaǵan proceslerdi saqlap qalıw qábiletine iye.

Bul dáwirdegi balalar jeterli dárejede muzikalıq tájiriybege iye bolǵanlıǵı sebepli hár qıylı muzikalıq xızmetler: muzika tıńlaw, qosıq aytıw, muzikalıq-ritmik háreketler, muzikalıq didaktik oyun hám balalar muzikalıq ásbaplarda shertiw, kónlikpeleri arqalı, dóretiwshilikke tez kirisip ketedi, háreket etedi. Muzikalıq shınıǵıwlar tiykarǵı bilim beriw forması esaplanadı. Bul dawırde balalarǵa beriletuǵın tapsırmalar biraz quramalasadı. Olar endi dıqqatlı qaratıwdı hám sanalı túrde háreketlerdi orınlawdı talap etse de, qızıqlı hám oyun xarakteri saqlanıp qaladı. Muzika sabaǵındaǵı shınıǵıwlar háptesine 2 márte 20 minuttan dawam etedi. Olar baǵdarlamada kórsetilgen dástúr boyınsha alıp barıladı. Bul jasta balada birinshi estetikalıq sezimler júzege keledi, yaǵnıy muzikanı tıńlaydı, sezedi, túsinedi, xarakterine qarap ajrata aladı, qosıqtı atqarǵanda, aytqanda, ayaq oyında balanıń atqarıp atırǵan háreketlerinde óz kórinisin tabadı. Sonıń ushın balalardı dıqqat penen muzikanı tıńlaw, onı eslep qalıw hám oǵan óz sezimlerin, emociyasın bildiriw, háreketlerdi muzika hám muzikalıq ritmikalıq háreketler menen baylanıstırıw kónlikpelerin rawajlandırıw áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp tabıladı. Balalardıń muzikalıq tárbiyası tikkeley bilim beriw barısında hám kúndelikli turmısta ámelge asırıladı.

4-5 jastaǵı balalarǵa muzikanı qabıllaw qábiletin rawajlandırıw tómende berilgen wazıypalar hám shınıǵıwlardıń izbe-izligi arqalı ámelge asırıladı:

- balalarda tıńlaw mádeniyatın tárbiyalaw, muzikalıq teoriyalıq qaǵıydalardı ápiwayı usılda túsindiriw hám interpretaciyalaw [1] kónlikpesin qalıplestiriw;

- muzikalıq shıǵarmalar járdeminde kewilli hám muńlı xarakterdegi shıǵarmalar haqqında maǵlıwmat beriw hám sóylesiw kónlikpesin rawajlandırıw.

- balada muzikalıq (tıńlaw) qábiletin, ırqaqtı, garmoniyanı rawajlandırıw; balalardıń elementar muzikalıq sawatlılıǵın asırıwǵa járdem beriw;

- balada esitiw hám dawıs koordinaciyasın [2] rawajlandırıw, qosıq aytıw kónlikpesin qalıplestiriwdi dawam ettiriw;

- Balalardı balalar muzika ásbaplarında shertiw usılların úyreniwine járdem beriw (ritm qaǵıw);

- balalarǵa oyun hám saxnalıq kórinislerdi úyretiwde, muzikalıq háreket obrazların jaratıw ushın ayaq oyun hám ritmoplastika [3] elementlerin úyreniwge baǵdarlaw;

- balada óz betinshe, jeke, muzika menen shuǵıllanıwına imkaniyat jaratıp beriw, qollap quwatlaw. Orta topar ushın muzika sabaǵınıń dawamlıǵı 20-25 minut bolıp esaplanadı. Yaǵnıy:

- Muzika tıńlaw -3 minut.

- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar -8 minut

- Muzikalıq-ritmik háreketler. Ayaq oyun - 6 minut,

- Balalardı muzika ásbapları menen tanıstırıw hám olarǵa qosılıp birge shertiw (ritm qaǵıw) 5 minut

- Muzikalı-didaktik oyunlar. Muzika dóretiwshiligi — 4 minut.

5-6 jashı balalardıń muzikalıq rawajlanıwı

5-6 jashı bala jeke háreketshenligi, hár-túrli kórkem dóretiwshilik iskerligine bay ekenligi menen ajralıp turadı, onda teńlesleri, qatarı menen qarım-qatnas qılıw zárúrliǵı ayqın kórsetilgen bolıp tabıladı. Bul jasqa kelip balalarda shaqqanlıq, háreketlerinde anıqlıq kórinedi, háreketler koordinaciyası rawajlangan boladı, bul belgili dárejede ritmikada, ritmik háreketlerdi orınlaw imkaniyatların keńeytedi. Balalardıń aktivligi artadı, olar háreketshen hám emocional boladı. Altı jashı balalardıń sóylewi, hárıp hám sózlerdi anıq aytıwı, yaǵnıy dikciyası [4] rawajlanadı:

- aktiv [5] hám passiv [6] sóz baylıǵı artadı. Sesti durıs hám anıq aytıwı, sóylewdiń grammatikalıq dúzilisi jaqsılanadı, dawıs janlı hám kúshli boladı. Bul ózgeshelikler jáne de ápiwayı hám quramalı muzika shıǵarmalarınan paydalanıw, qosıqshılıq iskerliginiń jáne de rawajlandırıw imkaniyatın beredi. Biraq, joqarıda kórsetip ótilgen ózgeshelikler individual kóriniste bolıp, altı jastaǵı balalardı qadaǵalaw, qosıq aytqanda dawıs apparatların abaylap-asraw hám olarǵa itibarlı bolıw talap etiledi. Balalar tez sharshaydı, bunı muzika tálimi sabaq procesin rejelestiriwde hám shólkemlestiriwde inabatqa alıw kerek, yaǵnıw sabaqta jas ózgesheligine qarap rejelestiriw lazım.

5-6 jastaǵı balalarda muzikanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıwı tómende berilgen wazıypalar hám muzikalıq shınıǵıwlardıń dawamlılıǵı arqalı ámelge asırıladı:

- balalardıń tiykarǵı muzika túrleri menen tanıstırıw arqalı tıńlaw kónlikpesin bayıtıw;

- Muzikalıq shıǵarmaların avtorları, jazıwshı hám kompozitor ómiri hám dóretiwshiligi haqqındaǵı maǵlıwmatlarǵa iye bolıw;

- balalardı muzikanıń teoriyalıq bilimlerin, túsiniǵın, shıǵarmaların quwanışlı, muńlı ladın, tempin, dinamikasın, xarakterin h.t.b. talqılawǵa úyretiw;

- hár-túrli muzikalıq kórkem súwretlew quralları, kórgizbe qurallar, video jazbalar járdeminde dóretiwshilik, muzikanı interpretaciyalaw qábiletin bayıtıw;

- balalardıń qosıq aytıw kónlikpelerin rawajlandırıw;

- balalardıń ayaq oyın, ritmik hárketler, balalar muzıka saz ásbaplarında shertiw kónlikpesin bayıtıw, quramalı shıǵarmalar, 2 bólimli shıǵarmalar shertiwge, ózlestiriwge kómeklesiw;

- balalardıń jeke ayaq-oyınlar, oyınlar, ansambl hám saz-ásbaplar orkestrlerinde improvizaciya [7]ǵa úyretiw;

- muzıka jámaátlik iskerliginde birge islesiw kónlikpesin rawajlandırıw.

Úlken topar ushın muzıka sabaǵının dawamlıǵı 25-30 minuttan ibarat:

- Muzıka tınlaw -4 minut.

- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar -8 minut

- Muzikalıq-ritmik hárketler. Ayaq oyın - 10 minut,

- Balalar muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olardı shertiwge úyretiw-5 minut,

- Muzikalıq-didaktik oyınlar [8]. Muzıka dóretiwshiligi-8 minut.

6-7 jash balalardıń muzikalıq rawajlanıwı.

6-7 jashlı balalar muzikanıń barlıq túrlerinde aktiv boladı. Bul dáwirde fiziologik imkaniyatlar ózgeredi: dawısları jańlaydı, hárketler jáne de koordinacıyalanǵan, itibar hám diqqat kólemi keńeygen, dikciya rawajlanadı. Balalarda iqtıyarlı minez-qulqı ósedı, muzıkaǵa sanalı túrde múnásibeti qalıpleseı, muzıkaǵa degen kóz-qarası, qızıǵıwshılıǵı sezilerli dárejede keńeyedi.

Mektepke tayarlıq dáwirinde balanı hár tárepleme rawajlandırıwda muzikanıń ornı úlken áhmiyetke iye boladı. Bul jasta balanıń tiykarǵı kórsetkishleri qorshaǵan ortalıqqa múnásibetiniń qalıplesiwi, sóylesiwge, sawbetlesiwge bolǵan hárketleri seziledi; óziniń rawajlanıw ózgesheliklerin ańlawı hám qızıǵıwshılıǵınıń artıwı menen basqa dáwirlerden ajıralıp turadı.

Mektepke shekemgi tálim jasınıń sońǵı dáwirine kelip bala joqarı dárejede biliwi, jeke rawajlanıwǵa iye bolıwı, oǵan keyin ala mektepte tabıslı bilim alıw imkaniyatın jaratadı.

Mektepke tayarlaw toparında beriletuǵın tapsırmalar, diqqattı jámlewdi hám juwapkershilik penen hárket etiwdi talap etedi, oqıw iskerligi oyın hám kewil ashar qásiyetke iye ekenligi menen ajıralıp turadı.

6-7 jastaǵı balalarda muzikanı emocional qabıl etiw qábiletin rawajlandırıw tómende berilgen wazıypalar hám sabaqtıń dawamlılıǵı arqalı ámelge asırıladı:

- balanı muzikanıń tiykarǵı baǵdarları, túrleri hám kórinisleri menen tanıstırıw menen balalardıń muzıka tınlaw qábiletin bayıtıw:

- balalarǵa milliy muzıka (ózbek, qaraqalpaq, rus, evropa) haqqında, kompozitorlar dóretiwshiligi hám ómiri haqqında maǵlıwmatlardı ápiwayı usılda túsiniw berip barıw;

- balaǵa muzikanıń xarakterin, dinamikasın, tempin, ladın h.t.b. analizlewge, salıstırıwǵa hám ajırata alıwǵa úyretiw;

- qosıq aytqanda qosıq aytıw qaǵıydalarına itibar mene aytıw, jámaát bolıp aytqanda (xor) bir-birin tınlap aytıw, ırǵaqtı taza aytıw kónlikpesin rawajlandırıw;

- muzikanı balalar saz ásbaplarında shertiw barısında ritmikalıq kóp dawıslılıq kónlikpesin ózlestiriwge járdemlesiw;

- jeke oyın, massalıq ayaq oyın, ansambl hám orkestrde dóretiwshilik qábiliyetin bayıtıw, balalardı qollap quwatlaw, xoshametlew;

- toparda birge islesiw kónlikpesin rawajlandırıwdan ibarat.

Mektepke tayarlaw toparı ushın muzıka sabaǵının dawamlıǵı 30-35 minuttı quraydı:

- Muzıka tınlaw - 4 minut.

- Qosıq aytıw. Dawıs ushın shınıǵıwlar 8 minut

- Muzikalıq-ritmik hárketler. Ayaq oyın - 10 minut,

- Balalar muzıka ásbapları menen tanıstırıw hám olarǵa qosılıp shertiw, aytıw 5 minut.

Berilgen maǵlıwmatlarda, mektepke shekemgi jasǵa deyingi balalardıń (2-7 jas) muzikalıq-psixologiyalıq rawajlanıw basqıshların ilimiy, sistemalı hám metodikalıq jaqtan tereń ashıp beriwge hárket etildi. Usı maǵlıwmatlar tiykarında Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardıń muzikalıq rawajlanıw procesi olardıń jas ózgesheliklerine baylanıslı psixo-fiziologiyalıq, sezimtal hám kognitiv [9] imkaniyatlarına tiykarlanǵan basqıshlı ulguge iye. Balalardıń muzikalıq qabiliyetlerin qalıplestiriw ápiwayı emociyalıq sezimlerdi reaksiyalawdan sanalı dóretiwshilik haqqındaǵı konseptual ańlawǵa qaray basqıshpa-basqısh quramalasıp baradı:

-3-4 jas (Kishi topar): Dáslepki sensor perceptsıya hám fonematikalıq esitiw rawajlanadı.

Muzıkağa bolğan háreketler emociyalıq-eriksiz reaksiyalar hám ápiwayı imitatsiyalar [10] (tákirarlawlar) arqalı ámelge asadı. Balada muzıkalıq seslerdi bálentlik, xarakter, tembr, templerin pariqlaw hám dáslepki ritmikalıq koordinatsiya qáliplesedi. Vizual [11] hám esitiw (sluxovoy) analizatorlardın qosılıwı arqalı qabıl etedi.

-4-5 jas (Orta topar): Obrazlı pikirlew hám birinshi estetikalıq sezimler júzege keledi. Balalar muzıka shıǵarmasınıń ritmikalıq tiykarın ańlap biledi, óz betinshe improvizatsiya hám vokal atqarıwshılıq jolında dáslepki adımların taslaydı.

-5-6 jas (Úlken topar): Dikciyanıń hám háreket koordinatsiyasınıń jetilisiwi nátiyesinde muzıkalıq-dóretiwshilik belsendiligi artadı. Temp hám dinamikanı túsinedi, ansambllık hám orkestrlik jámáátlik birge islesiw kónlikpeleri bayıyadı.

-6-7 jas (Mektepke tayarlıq toparı): Muzıkağa sanalı múnásibeti rawajlanadı, logikalıq-analitık qabıl etiw hám ıqtıyarlı minez-qulıq tolıq rawajlanadı. Balalarda milliy hám

dúnyağa kóz qaras, muzıka mádeniyatına degen keń kólemdegi kózqarasları, saxnalıq kórinisler, atqarıwlar hám garmoniyalıq esitiw qabiliyeti joqarı basqıshqa koteriledi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń nevrologiyalıq hám mental [12] turaqlılıq imkaniyatların (dıqqat turaqlılıǵı, sharshaw dárejesi) inabatqa alǵan halda, muzıka sabaqlarınıń dawamlılıǵı jas ósken sayın 15 minuttan 35 minutqa deyin izbe-iz sozıladı. Sabaq strukturasındaǵı tiykarǵı modullar-muzıka tıńlaw, vokal-xor shınıǵıwları, muzıkalı-ritmik háreketler, instrumentallıq atqarıwshılıq (ásbaplar) hám didaktik-dóretiwshilik oynılar-balalıń garmoniyalıq hám intellektual rawajlanıwın táminleytuǵın integratsiyalanǵan pedagogikalıq mexanizm bolıp tabıladı. Mektepke shekemgi jas dáwirinde durıs shólkemlestirilgen muzıkalıq tálim-balalıń tek ǵana esitiw yamasa aytıw kónlikpelerin emes, al onıń emotsional-psixologiyalıq apparatın, intellektual motorikasın, kommunikativlik hám estetikalıq dúnyaqarasın rawajlandırıwshı tiykarǵı pedagogikalıq dástúr bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ветлугина.Н.А. Методика музыкального воспитание детском саду. Москва. Просвещение. 1989.
2. О.В.Гончарова, Ю.С.Богачинская. Теория и методика музыкального воспитания. Москва. Академия 2013.
3. Sharipova.G. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa o'qitish metodikasi. «Cho'lpon» nomidagi nashriyoti– T., 2007.
4. Зацепина.М.Б. Музыкальное воспитание в детском саду–Москва: «Мозайка – Синтез», 2008.
5. Зимина.А.Н. Основы музыкального воспитания и развития–Москва: «Владос», 2000.
6. Rejametova.N.I. Maktabgacha ta'limda musiqa o'qitish metodikasi. "Bookmaniy nashriyoti. Toshkent 2020.
7. A.Omarova., F.Bekbaulieva. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzıkalıq tálim. Kórkem óner hám mádeniyat Xabarshısı. №1.2026 <https://doi.org/10.66900/29k4f729/>
8. Ulıqpanova A., Omarova A. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı muzıkalıq tálim arqalı ádep-ıkramlılıqqa tárbiyalaw. Modern Science and Research. 2024-jıl, Vol. 3 / Issue 2. <https://modernscience.uz>